

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПЕТРА
МОГИЛИ**

ПШЕНИЧНА МАРІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 821.111 – 31К.09

**«РОМАН ПРО МИТЦЯ» У ТВОРЧОСТІ ДЖ. М. КУТЗЕЕ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ «ФО», «МИТЕЦЬ ПЕТЕРБУРГА», «ЕЛІЗАБЕТ
КОСТЕЛЛО»)**

10.01.04 – література зарубіжних країн

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Миколаїв – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
СТОВБА Ганна Сергіївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри історії зарубіжної
літератури і класичної філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
ПОТНІЦЕВА Тетяна Миколаївна,
професор кафедри зарубіжної літератури
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

кандидат філологічних наук, доцент,
КРИНИЦЬКА Наталія Ігорівна,
завідувач кафедри романо-германської філології
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

Захист відбудеться 9 листопада 2018 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 38.053.04 Чорноморського національного університету імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

Автореферат розісланий «___» жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Старшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Радикальні культурно-цивілізаційні трансформації, якими позначене минуле століття, змінили не лише світогляд сучасної людини, а й вплинули на загальний характер літературного процесу ХХ-ХХІ століття, що вирізняється жанровими трансформаціями. «Зсуви» всередині жанру (Ю. М. Тинянов) найбільш повно втілились у романі як «неготовому» (М. М. Бахтін), «незавершеному» (Л. В. Чернець) жанрі, що привело до жанрової конвергенції (О. М. Фрейденберг). Результатом такої тенденції стають нові модифікації, які співвідносяться з уже існуючими жанрами, адже в них чітко простежується жанрова першооснова.

Найбільш «гнучким» і прийнятним до трансформаційних процесів виявився такий жанровий різновид, як роман про митця, що зазвичай з'являється на зламі історичних епох (як зазначають Н. Д. Білик, Н. С. Бочкарьова), адже центральною фігурою цього різновиду є художник, який перебуває в постійному онтологічному пошуку, що зумовлене соціально-культурними змінами доби, які митець намагається досягнути у своїй творчості. Незважаючи на те, що на межі ХХ-ХХІ століть цей жанровий різновид виникає у творчості німецьких (Г. Грасс, П. Зюскінд), французьких (А. Володін, П. Кіньяр, С. Резвані, К. Симон), іспанських (Х. Гойтісоло, Х. М. Меріно), американських (Дж. Керуак, Ф. Рот) авторів і письменників Країн Британської Співдружності (П. Акройд, Дж. Барнс, В. Голдінг, К. Ісігуро, Дж. Коу, Дж. М. Кутзее, Д. Лессінг, І. Мак'юен, С. Рушді), детального теоретичного вивчення роман про митця в добу Постмодерну так і не отримав. У сучасному романі про митця знаходять своє втілення такі постструктуралістсько-постмодерністські ідеї, як «заміщення реальності» (Ж. Бодрійяр), «смерть суб'єкта» (М. Фуко), «смерть автора» (Р. Барт), «інтертекстуальність» (Ю. Крістева), «саморефлексивність» (Р. Імхоф) та ін. У художніх текстах актуалізуються проблеми співвідношення вигадки і реальності, розкриття таємниці творчості й виникнення художнього твору, для вирішення яких оголюється процес рефлексії над написанням тексту й над творчістю як такою. З другої половини ХХ століття чітко окреслена жанрова форма роману про митця, структурно-композиційними елементами якої були три складники (життєпис, твори митця, роздуми про мистецтво, за визначенням Н. С. Бочкарьової), зазнає змін і з'являються різні її модифікації (роман-біографія, роман про роман, роман-есе), про що свідчить англомовний літературний дискурс і творчість Дж. М. Кутзее зокрема.

Джон Максвелл Кутзее – John Maxwell Coetzee – (1940 р. н., Кейптаун, ПАР) – англомовний південноафриканський письменник, лінгвіст, лауреат Нобелівської премії 2003 року в галузі літератури, володар двох Букерівських премій (за роман «Життя та часи Міхаеля К.» у 1983 р. і за роман «Безчестя» у 1999 р.) та призер не лише найвизначнішої південноафриканської нагороди Central News Agency Literary Award, а й багатьох інших.

Творчий доробок Дж. М. Кутзее налічує тринадцять романів «Dusklands» («Присмеркова земля», 1974), «In the Heart of the Country» («У серці країни», 1977), «Waiting for the Barbarians» («Очікуючи на варварів», 1980), «Life & Times of Michael K.» («Життя та часи Міхаеля К.»), 1983), «Foe» («Фо», 1986), «Age of Iron» («Залізний вік», 1990), «The Master of Petersburg» («Митець Петербурга», 1994), «Disgrace» («Безчестя», 1999), «Elizabeth Costello» («Елізабет Костелло», 2003), «Slow Man» («Повільна людина», 2005), «Diary of a Bad Year» («Щоденник поганого року», 2007), «The Childhood of Jesus» («Дитинство Ісуса», 2013), «The Schooldays of Jesus» («Шкільні дні Ісуса», 2016), автобіографічна трилогія («Boyhood: Scenes from Provincial Life» («Дитинство: сцени провінційного життя», 1997), «Youth: Scenes from Provincial Life II» («Юність: сцени провінційного життя II», 2002), «Summertime» («Літня пора», 2009)) та збірки критичних і публіцистичних есе.

Романну прозу Дж. М. Кутзее найбільш повно було досліджено з точки зору постколоніальної критики зарубіжними (Д. Атвелл, Л. Бейлі, М. Бренна, М. Воган, Дж. Девідсон, Р. Дж. Джоллі, С. Дюрант, К. Ергер, В. Кархіді, С. Косью, Р. Лейн, А. Р. Пеннер, Дж. Пойнер, П. Річі, Т. Ф. Строд й ін.) та російськими літературознавцями (О. Ю. Анциферова, О. О. Павлова, К. О. Струкова). Серед зарубіжних досліджень виокремлюються наратологічні розвідки романної творчості Дж. М. Кутзее (С. Галлахер, Л. Грехем, С. Косью, Р. Кусек, Д. Пеннер, Дж. Снід та ін.), а також праці, присвячені вивченню жанрової природи творів (Л. Бейлі, Т. Довей, Р. Лейн та ін.) та проблемі співвідношення творчості Дж. М. Кутзее з художньо-естетичними парадигмами ХХ ст. (Д. Атвелл, Г. Бредшоу, В. Моттен, Ж.-Ф. Уейд, П. Хайес й ін.). У російськомовній літературній критиці на сьогодні написані дисертації К. О. Григор'євої, Н. В. Константинової, О. О. Павлової, К. О. Струкової й низка статей, зокрема А. С. Алехновича, О. Ю. Анциферової, О. Є. Беззубцева-Кондакова, Я. Г. Гудкової, О. М. Лагуновського, В. Б. Пригодича, Г. Г. Чашиної. Дослідники звертаються до аналізу різних аспектів творчості Дж. М. Кутзее: лінгвістичних особливостей, жанрової форми творів, специфіки образів, проблематики романів. У вітчизняному літературознавстві творчість Дж. М. Кутзее майже не вивчалась; існують поодинокі розвідки О. В. Кеби, присвячені вивченню жанрової специфіки твору «Митець Петербурга» та деконструкції мови в романі «Безчестя», стаття Г. І. Соболевської, у якій досліджується роман «Митець Петербурга» в імагологічному аспекті, а також мовознавчі роботи Н. П. Ізотової, яка вивчає специфічні нарративні коди, що становлять підґрунтя ігрового модусу творів письменника.

Дискусійними проблемами вивчення творчості Дж. М. Кутзее є періодизація та жанрове визначення майже кожного з романів автора. Мало не всі твори письменника вписуються в постколоніальний дискурс ПАР, однак вирізняються три романи «Фо» (1986), «Митець Петербурга» (1994), «Елізабет Костелло» (2003), у яких теми расової нерівності, насилля,

жорстокості й людського приниження відходять на другий план, проте актуалізуються проблеми творчості, таїнства творчого акту й виникнення художнього тексту, співвідношення реальності й художньої вигадки, які є основними темами роману про митця. Слід зазначити, що поетика цих творів, на жаль, вивчалась не досить детально, хоча деякі дослідники (Д. Аттрідж, Г. Бредшоу, М. Неїлл, Р. Кусек, А. Р. Пеннер, Д. Хед) фіксують наявність постмодерністських прийомів (інтертекстуальність, метапрозаїчність) та звертають увагу на зображення творчого процесу в романах, однак не ідентифікують їх як постмодерністські варіації роману про митця. Відтак можна зробити висновок, що романи «Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло» не були адекватно, повно та всебічно вивчені ані зарубіжною, ані вітчизняною літературною критикою. Поза увагою дослідників залишився найважливіший аспект творів письменника – жанрова конвергенція, яка, на нашу думку, спричинена зміщенням акценту на один із трьох сюжетно-композиційних елементів (життєпис, твір митця, роздуми про мистецтво) роману про митця, що приводить до виникнення нових гібридних форм – постмодерністських модифікацій роману про митця (роману-біографії, роману про роман, роману-есе). Унаслідок цього багато інших аспектів романної творчості Дж. М. Кутзее залишились поза увагою: специфіка образів, своєрідність композиції, наративна й часово-просторова структури, мотивний устрій, надмірна інтертекстуальність, саморефлексивність, які є необхідними елементами жанрової ідентифікації постмодерністського роману про митця. Отже, недостатня вивченість специфіки романів «Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло» обумовлює необхідність дослідження постмодерністської варіації жанрового різновиду роману про митця, що є **актуальним завданням** у контексті магістральних пошуків сучасного літературознавства, спрямованих на вивчення жанрових особливостей і динаміки (змін або розвитку) романних форм.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідницької роботи кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна згідно з науковою темою: «Світова література і класичні мови в сучасному науковому дискурсі» (номер державної реєстрації 0115U004052). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол №4 від 20 листопада 2015 року) й Вченою радою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол №3 від 26 лютого 2018 року).

Мета роботи – осмислити специфіку поетики й проблематики роману про митця у творчості Дж. М. Кутзее (на матеріалі романів «Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло»). Поставлена мета зумовила вирішення таких **завдань**:

- систематизувати напрямки літературознавчих розвідок, присвячених творчості Дж. М. Кутзее й виявити проблемні питання дослідження доробку письменника в сучасній літературній критиці;
- окреслити соціокультурний та історико-літературний контекст творчості Дж. М. Кутзее;
- розглянути романи письменника в контексті англомовного роману про митця ХХ-ХХІ століття;
- встановити генезис, динаміку розвитку та жанрові особливості роману про митця й дослідити специфіку цього жанрового різновиду в постмодерністських текстах;
- вивчити теорію інтертекстуальності й саморефлексивності для дослідження жанро- й структуротвірних особливостей постмодерністського роману про митця;
- дослідити постмодерністські модифікації роману про митця у творчості Дж. М. Кутзее;
- проаналізувати сюжетно-композиційну, образну, наративну, мотивну специфіку постмодерністської модифікації роману про митця – роману-біографії «Митець Петербурга» Дж. М. Кутзее;
- дослідити образні, мотивні, сюжетно-композиційні та наративні особливості роману про митця Дж. М. Кутзее «Фо», модифікованого в роман про роман;
- осмислити своєрідність поезики й проблематики постмодерністської модифікації роману про митця – роману-есе «Елізабет Костелло» Дж. М. Кутзее.

Об'єктом дослідження є романи Дж. М. Кутзее «Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло». Об'єктом вибіркового аналізу є також романи «Безчестя» та «Повільна людина».

Предмет дослідження – поезика, проблематика та жанрова специфіка роману про митця у творчості Дж. М. Кутзее.

Мета й завдання дисертації визначили застосування таких **методів дослідження**: *порівняльно-історичного методу*, який дозволив окреслити контекст творчості письменника в аспекті провідних тенденцій доби; *історико-генетичного*, який сприяє виявленню генезису жанрового різновиду роману про митця та його еволюційних змін у діяхронії; *системного аналізу* при розгляді феномену «саморефлексивності», а також класифікації міжтекстових зв'язків; *жанрово-типологічного* для визначення жанрових модифікацій роману про митця та їхньої специфіки у творчості Дж. М. Кутзее; *інтертекстуального й мотивного аналізу* для виокремлення провідних мотивів та інтертекстуальних джерел досліджуваних романів; *методик сучасної наратології* для вивчення оповідної структури творів Дж. М. Кутзее, пов'язаної із саморефлексивним модусом письма й метапрозаїчністю; *комплексного аналізу* художнього тексту, необхідного для дослідження специфіки поезики й проблематики романів про митця у творчості Дж. М. Кутзее.

Теоретико-методологічну базу дисертаційного дослідження становлять праці кількох типів: розвідки з теорії жанру (М. М. Бахтін, Т. В. Бовсунівська, В. М. Жирмунський, Н. Л. Лейдерман, Д. С. Лихачов, Г. М. Поспелов, Н. Д. Тамарченко, Ю. М. Тинянов, Б. В. Томашевський, В. І. Тюпа й ін.) та жанрового різновиду «роман про митця» (М. М. Бахтін, Н. Д. Білик, Н. С. Бочкарьова, С. О. Варецька, Н. І. Михайлюк, Г. Серет, І. І. Сторощук та ін.); літературознавчі праці, присвячені вивченню теорії інтертекстуальності (Р. Барт, Ж. Женетт, І. П. Ільїн, Ю. Крістева, Л. І. Лебєдев, О. А. Морозов, Н. А. Ніколіна, Н. П'єге-Гро, Н. О. Фатєєва та ін.); дослідження теоретиків «саморефлексивного» роману та феномену «метапрози» (О. Ю. Анциферова, П. Во, В. Б. Зусєва-Озкан, С. Келлман, І. Крістенсен, М. Н. Липовецький, Ю. М. Лотман, Р. Спайрз, М. А. Хатямова, Л. Хатчеон й ін.); роботи вітчизняних і зарубіжних літературознавців з історії національних літератур (англійської, німецької, іспанської, французької) і творчості окремих письменників або окремих художніх творів (І. А. Влодавська, І. М. Лагутіна, І. В. Кабанова, В. М. Толмачов, Б. Франко та ін.).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертаційному дослідженні вперше здійснено цілісне осмислення поетики й проблематики романів «Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло» як постмодерністських модифікацій жанрового різновиду роману про митця. Наукова новизна роботи полягає в таких **положеннях**: уперше було досліджено жанрову специфіку й поетикальні особливості роману про митця в постмодерністському дискурсі й виокремлено основні модифікації цього жанрового різновиду на матеріалі англійських романів ХХ-ХХІ ст.; уперше встановлюється жанрова своєрідність романів «Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло», що визначаються як постмодерністські модифікації роману про митця (роман про роман, роман-біографія, роман-есе); теорія метапрози та саморефлексивності твору є новою методологічною засадою при вивченні вказаних романів Дж. М. Кутзєє, що дозволяє адекватно проаналізувати їхню поетику та виявити їхню сутність, яка полягає в «літературоцентричності», надмірній «літературності» й інтертекстуальності; було упорядковано й детерміновано основні «механізми» саморефлексивного письма й удосконалено систематизацію інтертекстуальних елементів (цитатності, алюзії, ремінісценції, рецепції); уперше творчість Дж. М. Кутзєє аналізується за класифікацією міжтекстових зв'язків (інтертекстуальність, паратекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність та метатекстуальність), яка базується на методології Ж. Женетта.

Теоретичне значення дисертації полягає у визначенні жанрових особливостей постмодерністського різновиду роману про митця в сучасній англійській прозі, у виокремленні трьох модифікацій постмодерністського роману про митця (роман-біографія, роман про роман, роман-есе), які виявляються на матеріалі романів Дж. М. Кутзєє. Отримані результати

можуть бути використані в подальших дослідженнях творчості Дж. М. Кутзее й інших письменників доби Постмодерну, у творчості яких виникає жанровий різновид «роман про митця».

Практичне значення роботи полягає в можливості застосування її результатів при підготовці курсу історії зарубіжної літератури ХХ-ХХІ століття, зокрема сучасної англomовної літератури, а також при розробці спецкурсів і спецсеминарів, присвячених вивченню проблеми розвитку літератури ХХ-ХХІ ст., особливо жанровим модифікаціям роману й зміні наративних типів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація та всі опубліковані статті виконані автором самостійно й одноосібно.

Апробація положень дисертації здійснювалась на засіданнях кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології та на конференціях аспірантів філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2015-2018 рр.), а також у доповідях на міжнародних і всеукраїнських конференціях: «Світова література в сучасному науковому дискурсі» (Харків, 2016), «Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук» (Київ, 2017), I міжнародні Кронеберзькі читання «Античність – Класика – Сучасність» (Харків, 2018), «Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем» (Запоріжжя, 2018), «Актуальні проблеми філологічних наук: сучасні наукові дискусії» (Одеса, 2018), «Правда життя і міф літератури (філологічні читання, присвячені сторіччю Олесья Гончара)» (Харків, 2018).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 11 наукових робіт, із них 6 статей надруковано в провідних наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 4 – тези доповідей.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок, із яких 212 сторінок основного тексту, 26 сторінок списку використаних джерел (288 позицій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** дається загальна характеристика роботи, обґрунтовується актуальність і наукова новизна обраної теми, аналізується стан її розробки, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, його теоретико-методологічні засади, указуються теоретична та практична значущість розвідки, містяться відомості про апробацію результатів дослідження, його структуру, зміст й обсяг.

Перший розділ дисертації «**Рецепція творчості Дж. М. Кутзее сучасним літературознавством**» містить два підрозділи. У **підрозділі 1.1. «Творчість Дж. М. Кутзее в контексті літератури ПАР. Проблеми періодизації творчого доробку Дж. М. Кутзее»** було проведено аналіз сучасної літератури ПАР, якій притаманна антиколоніальна та антирасистська проблематика, що зумовлено появою «літератури протесту»

унаслідок посилення політики расової сегрегації (творчість П. Абрахамса, Н. Гордімер, А. Ла Гуми, А. Пейтона). На тлі англомовної літератури ПАР творчість Дж. М. Кутзее вирізняється широкою тематикою, яка охоплює не лише проблеми Південної Африки, а й торкається загальнолюдських питань (крихкості людського життя, місця людини в історії, ненадійності пам'яті тощо). Творчий доробок письменника традиційно поділяють на два періоди, розмежовані або скасуванням режиму апартеїду – політикою расової сегрегації (Д. Хед), або еміграцією письменника до Австралії (Т. Мехіган, Дж. Пойнер). Утім у прозі письменника виокремлюється низка романів різних років написання («Фо» – у період апартеїду, «Митець Петербурга» – після скасування режиму апартеїду, «Елізабет Костелло» – життя в еміграції), яким притаманні теми творчості, створення тексту, співвіднесеності реальності й художньої вигадки. Отже, найбільш прийнятним принципом періодизації стає тематичний підхід, а не хронологічний, який базується на «зовнішніх» факторах.

У *підрозділі 1.2. «Дослідження творчості Дж. М. Кутзее в зарубіжному та вітчизняному літературознавстві»* здійснено аналітичний огляд зарубіжних науково-критичних праць щодо творчості Дж. М. Кутзее. Виокремлено напрямки наукової рецепції художнього доробку письменника: 1) постколоніальні дослідження (Д. Атвелл, Л. Бейлі, М. Бренна, М. Воган, Дж. Девідсон, Р. Дж. Дзоллі, С. Дюрант, К. Ергер, В. Кархіді, С. Косью, Р. Лейн, О. О. Павлова, А. Р. Пеннер, Дж. Пойнер, П. Річі, Т. Ф. Строд, К. О. Струкова й ін.), у яких розглядається проблематика, пов'язана з соціально-політичним дискурсом ПАР; 2) вивчення проблеми співвідношення творів письменника з художньо-естетичними парадигмами (модерністською (Ж.-Ф. Уейд, Г. Бредшоу), постмодерністською (Д. Атвелл)); 3) поетологічні розвідки, у яких аналізуються наратологічні аспекти, пов'язані з мовним і владним дискурсом (Б. Беніт, Л. Врайт, Е. Дінарович, С. Галлахер, О. В. Кеба, С. Косью, Х. А. М. Нашеф, Б. Макаскілл, П. Д. Макдоналд, С. Н. Мейхер, Н. Фоксрофт), а також праці, автори яких (Д. Пеннер, Д. Хед) звернули увагу на сповідальний характер романів письменника, завдяки чому проза набуває рис саморефлексивності й метапрозаїчності; 4) студіювання жанрової природи творів письменника (А. С. Алехнович, О. Ю. Анциферова, О. Є. Беззубцев-Кондаков, К. О. Григор'єва, Я. Г. Гудкова, Т. Довей, О. В. Кеба, П. Річ, Д. Пеннер, В. Б. Пригодич); 5) розвідки дискурсивних практик із точки зору феміністичної критики (Л. Грехем, Л. Врайт, Дж. Снід, Г. Хагган, С. Вотсон); 6) дослідження, у яких виокремлюється тема мистецтва як із точки зору створення художнього твору, так і з точки зору його подальшої ролі у світі (Д. Аттрідж, Г. Бредшоу, М. Келлі, М. Неїлл); автори робіт цієї групи приділяють більше уваги останньому складнику, спираючись на концепцію відповідальності письменника за свою творчість, яка була викладена самим Дж. М. Кутзее в збірці есе «Ображаючи».

Аналіз науково-критичних робіт, присвячених вивченню творчості Дж. М. Кутзее, засвідчив, що попри численні публікації зарубіжних і вітчизняних дослідників, важливі аспекти творчого доробку письменника залишаються дискусійними, особливо це стосується жанрового визначення творів. Перш за все це зумовлене тим, що літературознавча рецепція творчості Дж. М. Кутзее знаходиться під впливом постколоніальних студій, що значно звужує інтерпретаційний потенціал текстів. Навіть тема творчості й специфіка героя-митця в романах письменника вивчались із позиції постколоніальної критики (К. О. Струкова). Утім у доробку Дж. М. Кутзее виокремлюється низка романів: «Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло» – у яких герой-митець, тема творчості, саморефлексивність тексту стають одними з основних структуротвірних елементів змістової форми, що дозволяє ідентифікувати вказані романи як жанровий різновид «роман про митця».

Другий розділ – «Теоретико-методологічні засади вивчення романної прози Дж. М. Кутзее» – складається з двох підрозділів, кожен із яких має два пункти. **Підрозділ 2.1. «Творчість Дж. М. Кутзее в контексті розвитку жанрового різновиду “роману про митця”»** становить теоретичну розробку загальної концепції дослідження й історико-типологічне обґрунтування генезису роману про митця, а також аналіз динаміки розвитку цього жанрового різновиду та його модифікацій у постмодерністській літературі. У пункті 2.1.1. «Генезис, динаміка розвитку та специфіка визначення “роману про митця”» розглядаються теоретичні положення дисертації в контексті проблем сучасної теорії літератури щодо категорії жанру, визначаються генезис, розвиток та поетикальні особливості роману про митця, який є жанровим різновидом, що виникає на перетині декількох романних типів (роману випробувань (за М. М. Бахтіним), роману виховання (за В. Дільтеєм), роману творіння (за Н. С. Бочкарьовою)) та всотує певні особливості кожного з них. Основними елементами змістової форми роману про митця є тричастинна структура сюжетно-композиційної побудови (життєпис, твори художника, роздуми про мистецтво), образ героя-митця, конфлікт між життям і творчістю (людиною і Богом, людиною і митцем), сюжет, пов'язаний із процесом творчості, мотив творіння та специфічний хронотоп, який має три форми часу (біографічний, психологічний, час вічності) та простору (простір героя-митця, його творіння та культури загалом). Спираючись на літературознавчі праці, присвячені вивченню роману про митця (Н. Д. Білик, Н. С. Бочкарьова, С. О. Варецька, І. О. Влодавська, М. Герхард, І. М. Лагутіна, Г. Маркузе, Н. І. Михайлюк, Г. Серет, В. Л. Скуратівський, І. І. Сторощук), у яких дослідники звертали увагу на специфіку головного героя, своєрідні мотиви та сюжетно-композиційну структуру, ми виокремили низку аспектів, які потребують подальшого вивчення (уточнення його генезису, удосконалення понятійного апарату, вивчення специфіки формування й розвитку жанрових модифікацій, своєрідність наративної структури, пов'язаної з підкресленою рефлексією

над процесом творчості та мистецтвом загалом). У пункті 2.1.2 «Роман про митця в постмодерністському літературному дискурсі» розглянуто літературний процес ХХ-ХХІ століття, у якому роман про митця стає дедалі частотнішим явищем у творчості німецьких (Г. Грасс, П. Зюскінд), французьких (А. Володін, П. Кіньяр, С. Резвані, К. Симон), іспанських (Х. Гойтісоло, Х. М. Меріно), англомовних (П. Акройд, Дж. Барнс, В. Голдінг, К. Ісігуро, Дж. Керуак, Дж. Коу, Дж. М. Кутзее, Д. Лессінг, І. Мак'юен, Ф. Рот) авторів. У результаті аналізу творів англомовних письменників ми дійшли висновку, що з другої половини ХХ століття чітко окреслена жанрова форма роману про митця зазнає змін і з'являються різні її модифікації (роман-біографія (автобіографія), роман про роман, роман-есе), породжені постмодерністською тенденцією до жанрової конвергенції та високим ступенем теоретичної рефлексії. Утворенню нових (гібридних) жанрових форм (модифікацій) сприяє зміщення акценту на один складник із тричастинної сюжетно-композиційної структури роману про митця: концентрація на життєписі митця приводить до появи *роману-біографії*, акцент на творі художника (письменника) сприяє утворенню *роману про роман*, а домінування роздумів про мистецтво породжує *роман-есе*. Більшості романів про митця в постмодерністському літературному дискурсі притаманні саморефлексивний модус та надмірна інтертекстуальність, що сформувало необхідність вивчення цих методологічних аспектів для дослідження романів Дж. М. Кутзее, у творчості якого викристалізуються всі три модифікації роману про митця.

У **підрозділі 2.2. «Методологічні засади вивчення постмодерністського “роману про митця”»** дисертант розглядає сучасні концепції «інтертекстуальність» та «саморефлексивність» у зарубіжній критичній літературі, які становлять методологічну базу дослідження постмодерністського роману про митця та його модифікацій у творчості Дж. М. Кутзее зокрема. У пункті 2.2.1. «Сучасні теорії систематизації міжтекстових зв'язків. Інтертекстуальність: визначення й типологія» розкривається поняття інтертекстуальності та виокремлюється низка дискусійних питань, у яких головною проблемою є типологія співвіднесеності текстів та розмежування форм інтертекстуальності. Ж. Женетт для визначення транстекстових відносин запропонував систему співвідношення текстів: інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність та архітекстуальність. Ця система базується на двох типах: на відношеннях співнаявності двох та більше текстів (інтертекстуальність) і на відношеннях похідності (інші типи транстекстових відношень). Завдяки інтертекстуальним зв'язкам текст стає «генератором нових смислів», які виникають за допомогою форм інтертекстуальності (цитат, алюзій, ремінісценцій, рецепції). Відмінними рисами цитатності є точність і ясність, за яких читач легко виокремлює авторську й «чужу» мову. На відміну від алюзії і ремінісценції, що мають подібні ознаки й виконують подібні функції, з яких перша становить

посилання на реальну історичну подію або загальновідомий літературний факт, а друга є згадкою або літературним образом. У пункті 2.2.2. «Теорія метапрози й саморефлексивності художнього твору» розглядається феномен метапрози та саморефлексивності й окреслюються способи прояву саморефлексивного письма. Досліджуючи метапрозу, літературознавці (П. Во, Л. Хатчеон, М. Н. Липовецький, О. Ю. Анциферова, М. А. Хатямова й ін.) намагаються виділити певний тип письма, який викриває процес написання твору та звертає увагу на свою штучність, при цьому вони акцентують лише метарівень твору (план коментування написаного). Якщо визначати метапрозу як рід саморефлексивного письма (за Р. Імхофом), одразу охоплюються обидва текстові рівні (світ героїв і коментування написаного), адже саморефлексія з'являється не лише на рівні оповіді (метакоментар), а й на рівні розгортання подій (імена персонажів, їхній внутрішній світ та доля постійно підкреслюють, що твір – штучний авторський конструкт, створений на основі попередніх літературних традицій і конвенцій). Саморефлексивний модус проявляється у вигляді метаоповідних прийомів (авторських уторгнень, металепису, метакоментарю), які позначають терміном «метарефлексія», завдяки якій у творі виникає певна надструктура (метарівень), а твір наче замикається на собі.

Третій розділ «Жанрова своєрідність роману Дж. М. Кутзее “Митець Петербурга”» присвячений аналізу сюжетно-композиційної будови, мотивного устрою, наративної структури, системи образів та хронотопу роману «Митець Петербурга», специфіка яких дозволяє визначати вказаний твір як роман про митця. У підрозділі 3.1. «Жанрова природа й система мотивів роману “Митець Петербурга”» досліджується сюжетно-композиційна структура роману, домінантним елементом якої стає життєпис героя-художника, що розуміється як творчий шлях письменника, а його життя – як творіння нового світу, завдяки чому стає можливим визначати цей твір як одну з модифікацій роману про митця – «роман-біографію». Внутрішня композиція «Митця Петербурга» організована переплетенням мотивів гри, смерті, бісовщини й пошуку, які підпорядковані й тісно пов'язані в романі з лейтмотивом творчості. Так, система мотивів роману виявляє основний зміст твору (роман про митця) й утворює єдиний семантичний інваріант – мотив творіння. У підрозділі 3.2. «Специфіка наративної структури роману “Митець Петербурга”» увагу приділено наративній структурі, яка побудована за принципом замкненості тексту на самому собі, адже в останній частині роману існують постійні повернення («повтори») до попередніх глав, завдяки чому підкреслюється моделювальна природа тексту. Роман «Митець Петербурга» привертає увагу до своєї штучності, проблематизуючи відношення між реальністю і вигадкою. Саморефлексивність у романі «Митець Петербурга» подана в імпліцитній формі та виявляється як у формах літературної саморефлексії, так і в текстових «поверненнях» до попередніх частин твору.

Підрозділ 3.3. «Система персонажів роману “Митець Петербурга”» присвячено вивченню моноцентричної системи персонажів, оскільки головний герой-Достоевський виявляється сполучною ланкою між другорядними персонажами, які мають значення не тільки й не стільки самі по собі, скільки як «двійники» або «провокатори», що змушують розкритися головного героя. У пункті 3.3.1. *«Образ героя-митця в романі “Митець Петербурга”»* проаналізовано специфіку головного героя – письменника Ф. М. Достоевського, образ якого відтворюється максимально близько до історичної постаті, що має чотири іпостасі (на думку З. Фрейда), із яких панівною у творі є іпостась митця. Самоусвідомлення як художня домінанта побудови образів героїв романів Ф. М. Достоевського є відмінною ознакою образу героя-Достоевського в романі Дж. М. Кутзее. В основі образу головного героя закладений принцип очу(д)ження, завдяки чому герою притаманні подвійність, розщепленість, рефлексивність і саморефлексивність. У романі «Митець Петербурга» очу(д)ження – це й процес, що відбувається у творчій свідомості героя, протягом якого реальні події театралізуються й фікціоналізуються, межі між реальністю й мистецтвом стираються, а процес творчості оголюється. У пункті 3.3.2. *«Інтертекстуальність другорядних персонажів. Основні функції другорядних персонажів у романі Дж. М. Кутзее»* досліджено систему двійництва, яку утворюють герой-Достоевський разом із такими другорядними персонажами, як Максимов і Нечаєв, що розкривають таємні сторони головного героя й виконують різні ролі: Максимов – роль провокатора й відбивача (зачинателя) ідей героя-Достоевського, Нечаєв – роль втілювача однієї зі сторін (революційної) особистості письменника, і доводить її до крайності. Анна Сергеевна виконує функцію музи письменника, надихаючи його на творчість, що здатна повернути втраченого пасинка до життя. Майже всі другорядні й епізодичні персонажі мають інтертекстуальну природу та є точковими цитатами романів Ф. М. Достоевського. У романі Дж. М. Кутзее зображено художній світ, що оточує творчу особистість – героя-Достоевського. Частина персонажів з’являється в цьому світі зі сторінок романів російського письменника (образи дітей і Соні в підпіллі), а інші стають прототипами наступних романів (образ Павла, який породжує образи Шатова, Ставрогіна, Кирилова; образи Лебядкіних, Матрьоші).

У підрозділі 3.4. **«Рецептивний Петербург як топос роману “Митець Петербурга”. Специфіка художнього часу»** досліджуються особливості хронотопу, який має тричастинну структуру (три форми часу й простору, що характерно для жанрового різновиду роману про митця), завдяки чому у творі виникає тривимірність: світ персонажів (створений Дж. М. Кутзее), внутрішній світ героя-митця (його творча свідомість), світ «потойбічний» (провали в несвідоме або світ інфернальний). Простір роману вибудовується відповідно до координат, заснованих на бінарних опозиціях: верх-низ – за вертикаллю, право-ліво – за горизонталлю (добро-зло, життя-

смерть), так само й час у творі представлений у вигляді категорій дня і ночі, які є символічним утіленням світла і темряви. Перехідними точками простору є локуси із семантикою пороговості, а в системі часових координат – сутінки й туман, що символізують непроникність і невизначеність. Незважаючи на свою інтертекстуальну природу, образ Петербурга, основним донором якого є роман «Злочин і кара» Ф. М. Достоевського, у романі Дж. М. Кутзее є не просто рецепцією міста, а стає симулякром Петербурга, який творить герой-Достоевський.

Четвертий розділ – «Постмодерністські модифікації роману про митця у творчості Дж. М. Кутзее» – присвячено вивченню поетики й проблематики романів «Фо» й «Елізабет Костелло». У *підрозділі 4.1. «Роман Дж. М. Кутзее “Фо” як роман про роман»* аналізуються жанрова природа, наративна структура, образ митця, хронотоп і мотивний устрій роману «Фо». У *пункті 4.1.1. «Саморефлексивність як структуротвірний і жанротвірний фактор роману “Фо”»* дисертант розглядає сюжетно-композиційну структуру твору, у якій акцент зміщується на твір мистецтва (роман, що ми читаємо), що стає основним предметом рефлексії й саморефлексії. Остання частина становить певну «заготовку» роману, з якої проростає весь твір, завдяки чому текст ніби «замикається на собі». Наративна структура роману Дж. М. Кутзее характеризується наявністю метарефлексії, яка є проявом саморефлексивності й виявляється у творі у вигляді метатексту, коментарю написаного. Завдяки метарефлексії в романі «Фо» виникає метарівень, певна (над)структура, що підкреслює моделювальну природу тексту, і в результаті в структурі роману виокремлюється два плани: розгортання подій і коментування написаного, що дозволяє говорити про таку модифікацію роману про митця, як роман про роман. У *пункті 4.1.2. «Симулякральність образу митця та дискурсивність інтертекстуальних персонажів роману “Фо”»* проводиться аналіз системи персонажів та їхньої специфіки. Основним митцем у романі «Фо» є Сьюзен Бартон, оскільки вона є автором-творцем роману, що ми читаємо. Намагаючись знайти саму себе, затвердити свою екзистенцію, бодай у романі, Сьюзен опиняється в пастці – симулякрі свого життя, поза межами якого вона та всі інші герої не існують. Більшість персонажів мають інтертекстуальну природу, текстами-джерелами для яких є романи Д. Дефо («Робінзон Крузо», «Роксана», «Молл Флендерс») і становлять ряд симулякрів, що відображаються в симулякрі життя головної героїні – романі Сьюзен Бартон. Кожен із персонажів роману є певним дискурсом: Крузо – просвітницьким, П'ятниця – постколоніальним, Сьюзен – феміністичним, через що історія Сьюзен постійно «розвалюється»: героїня намагається втиснути Крузо й П'ятницю в рамки авторського свавілля, з чого вони вириваються через конфлікт між кодами культури. У *пункті 4.1.3. «Хронотоп і система мотивів у романі “Фо”»* доводиться, що часопростір твору має тричастинну структуру, завдяки чому в романі виокремлюється три сфери художнього світу: 1) розгортання подій; 2) дискурс творчості (письменництва, тексту, коментування написаного);

3) світ «навиворіт» (четверта частина) – світ потоку творчої свідомості, з якого проростають перші два. У романі увиразнено хронотоп дороги, який трансформується в безцільні блукання головної героїні. Символічним у творі стає образ корабля, яким долається хронотоп дороги. Постійні блукання корабля безкраїми водами океану метафорично втілюють процес творчості, у якому митець – капітан корабля – неспроможний упоратись зі стихією творчості.

Змістом *підрозділу 4.2. «Роман Дж. М. Кутзее “Елізабет Костелло” як роман-есе»* є аналіз жанрової своєрідності, специфіки образу митця, наративної структури та транстекстових відносин роману «Елізабет Костелло», який доводить приналежність цього твору до жанрового різновиду роману про митця. У *пункті 4.2.1. «Жанрова специфіка роману “Елізабет Костелло”»* розглядаються основні елементи змістової структури роману про митця (герой-митець, конфлікт, сюжет, хронотоп), які вказують на естетичну домінанту роману про митця. У тричастинній сюжетно-композиційній структурі роману першорядне місце відводиться роздумам про мистецтво, які в тексті оформлені у вигляді есеїстичних вставок – лекцій і доповідей героїні та її колег. Так, у романі утворюється переплетення двох планів, які доповнюють один одного, – романного й есеїстичного, що й трансформує твір Дж. М. Кутзее в роман-есе. *Пункт 4.2.2. «Наративна структура роману Дж. М. Кутзее “Елізабет Костелло”»* присвячено дослідженню наративної структури роману, яка виконує провідну об'єднувальну функцію: есеїстичні частини монтовані з фабульними частинами роману. Наратив роману Дж. М. Кутзее характеризується саморефлексивністю, що вказує на свідоме формування тексту автором та впливає на організацію тексту: кордони між рівнем описування подій та їх коментуванням зникають. У романі присутні всі види літературної саморефлексії (паратекстуальні форми, авторські палімпсести, теоретизування художником про літературу й критичне осмислення письменником художньої практики інших авторів (згідно з класифікацією О. Ю. Анциферової)), що дозволяє вважати роман Дж. М. Кутзее саморефлексивним. У *пункті 4.2.3. «Транстекстуальність й інтертекстуальні референції в романі Дж. М. Кутзее “Елізабет Костелло”»* аналізуються міжтекстові зв'язки твору Дж. М. Кутзее, які ґрунтуються на відношеннях похідності та текстової співнаявності. Роман «Елізабет Костелло» є гіпертекстом, який характеризується транстекстуальністю. Усі паратексти – назва роману, назви глав і вставних текстів – сприяють актуалізації смислової домінанти тексту – роману про митця. Паратекстуальність у творі Дж. М. Кутзее тісно пов'язана з гіпертекстуальністю, яка спрямована на пародіювання реалістичного роману. Завдяки есеїстичним вставкам (доповідям, лекціям, листам) у роман «Елізабет Костелло» проникають елементи non-fiction, що свідчить про наявність «діалогу жанрів», який є прикладом архітекстуальності. Метатекстуальність у романі проявляється у внутрішньотекстовому

коментуванні й пов'язана із суб'єктивним чинником (фактором суб'єкта мовлення та його ставленням до висловленого). Роман «Елізабет Костелло» насичений численними інтертекстуальними референціями (явними цитаціями й імпліцитними алюзіями та ремінісценціями з текстів світової літератури), що розширює діапазон інтерпретації тексту.

ВИСНОВКИ

У дисертації пропоновано теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що виявляється в осмисленні специфіки поетики й проблематики романів про митця у творчості Дж. М. Кутзее («Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло»), які досліджено в контексті постмодерністського літературного дискурсу.

Аналіз критичної літератури, присвяченої творчості Дж. М. Кутзее, дає можливість виділити основні підходи до вивчення художнього доробку письменника й виокремити низку спірних (визначення жанрової природи творів, особливості поетики й проблематики) або невивчених (транстекстові зв'язки, саморефлексивність) аспектів. Проблема у визначенні жанрової своєрідності романів – «Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло» – існує унаслідок того, що поетика й проблематика цих творів не вивчались у тісному взаємозв'язку.

Осмислення жанрової специфіки, поетики й проблематики аналізованих творів свідчить про те, що вони є не типовими жанровими різновидами постколоніальної літератури (як постколоніальна відповідь), а є таким різновидом, як «романом про митця», що стає дедалі частотнішим явищем у сучасній літературі. Аналіз творів англomовних письменників межі ХХ-ХХІ століття продемонстрував утворення нових гібридних форм – модифікацій роману про митця (роману-біографії, роману про роман, роману-есе), породжених зміщенням акценту на один із елементів сюжетно-композиційної структури роману про митця (життепис, твір митця, роздуми про мистецтво), постмодерністською тенденцією до жанрової конвергенції й високим ступенем теоретичної рефлексії. Більшості романів постмодерністського англomовного дискурсу притаманні саморефлексивність текстів та надмірна інтертекстуальність, що дозволило виокремити відповідну методологічну базу для вивчення творів Дж. М. Кутзее, у художньому доробку якого виокремлено три модифікації роману про митця.

Комплексний аналіз романів Дж. М. Кутзее дає підстави стверджувати, що у творчому доробку письменника виокремлюються три постмодерністські модифікації роману про митця. Роман «Митець Петербурга» є романом-біографією, оскільки на перший план висувається життепис митця. Акцент у творі перенесено з життєвої біографії на процес творчості й творення «нового світу». У центрі уваги роману «Фо» – творчий акт, процес написання роману, який ми читаємо. Під час аналізу роману нами була виділена двопланова структура: 1) розгортання подій (роман героїв); 2) коментування написаного (світ літературної творчості, процес створення

«роману героїв») – метаструктурний рівень, що свідчить про таку романну модифікацію, як роман про роман. Межа між двома «світами» перетинається лише автором-творцем тексту, яким є головна героїня твору – Сьюзен Бартон. У творі «Елізабет Костелло» акцент зміщується на роздуми (міркування) про мистецтво, які оформлено у вигляді вставних текстів (есеїстики), що трансформує роман про митця в роман-есе. Цілісність роману «Елізабет Костелло» утримується переплетенням романного та есеїстичного планів, які взаємодоповнюють один одного й утворюють складну комбіновану художньо-філософську структуру твору.

Онтологічний конфлікт роману про митця між Життям і Мистецтвом (Митцем і Людиною, Митцем і Богом, Митцем і суспільством) в романах «Митець Петербурга», «Фо», «Елізабет Костелло» змінюється під впливом концепції «смерті автора», згідно з якою замість самостійного автора джерелом висловлювання стає знеособлений текст. Автор перетворюється на скриптора, а головну роль відіграє читач, який об'єднує в процесі читання всі можливі смисли тексту.

У постмодерністському романі про митця змінюється й сам образ художника, який є відображенням сучасного світу, набуваючи таких же рис: ненадійність, хиткість, невпевненість. Образ автора (митця) стає цитатою, ремінісценцією, а іноді навіть симулякром, який втілює в собі відпрацьовану копію, літературний штамп. Уся система образів має характер штучності, оскільки персонажі постійно підкреслюють свій «книжковий» статус, акцентують свою створеність і фальшивість. Процес творчості знеособлюється, а сама творчість стає могутнішою за митця й володіє силою, здатною «потопити» художника.

В аналізованих романах представлена розгалужена система мотивів: пошуку, мандрів, гри, смерті, які підкорені й тісно пов'язані з лейтмотивом роману про митця – мотивом творчості/творіння. Хронотоп романів «Митець Петербурга», «Фо», «Елізабет Костелло» має тричастинну структуру, як і належить роману про митця, завдяки чому у творах виокремлюється три сфери художнього світу: світ героїв (розгортання подій), творчого дискурсу (коментування написаного, процес створення художнього твору / розмірковування про творчість та написання творів) та світ вічності (усієї літератури та культури загалом).

Кожен із романів Дж. М. Кутзее проблематизує співвідношення реальності і вигадки, а художній світ творів привертає увагу до своєї фікціональності, штучності. У творах простежується певна динаміка розвитку саморефлексивності: від імпліцитного прояву (у романі «Митець Петербурга») до виразно відчутного – коментування написаного у романі «Фо» та коментування самого коментування в «Елізабет Костелло». У творах відбувається руйнування літературних умовностей за рахунок метарефлексії, яка не дає читачеві забути, що твір – авторський конструкт, штучно створений письменником. У всіх романах присутні текстові «повернення»

наприкінці творів до попередніх частин, що замикають романи на собі й дозволяють говорити про наявність саморефлексивного письма.

Помітно зростає інтертекстуальність романів, разом із якою й збільшується роль читача: якщо у «Митці Петербурга» текстами-донорами є твори Ф. М. Достоевського, образ якого втілено в романі, у «Фо», окрім творів письменника Д. Дефо – одного із персонажів роману, літературний інтертекст розширюється до меж різнорівневих дискурсів, які вводяться персонажами твору. У романі «Елізабет Костелло» інтертекстуальним джерелом стає весь літературний світ, відомий героїні-письменниці – alter ego самого Дж. М. Кутзее. Завдяки зростанню інтертекстуальності в аналізованих романах простежується динаміка розвитку транстекстових відносин (за Ж. Женеттом). У романі «Митець Петербурга», окрім інтертекстуальності, чітко виокремлюються паратекстуальність, а у творах «Фо» та «Елізабет Костелло» виділяються міжтекстові відносини інших типів (архитекстуальність, гіпертекстуальність, метатекстуальність), які досить часто в романах знаходяться у відносинах інтерференції. Проте лише останній із вказаних романів («Елізабет Костелло») побудовано як гіпертекст, в основі якого закладено всі типи транстекстових відносин; він і є одним з основних структуротвірних чинників твору.

Основні положення дисертації викладено в публікаціях:

1. Пшенична М. С. Поетика інтертекстуальності у романі Дж. М. Кутзее «Містер Фо» // Вісник Харківського національного університету. Серія «Філологія». Вип. 74. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 300-304.

2. Пшенична М. С. Специфіка метарефлексії у романі Дж. М. Кутзее «Містер Фо» // Вісник Харківського національного університету. Серія «Філологія». Вип. 76. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 276-280.

3. Пшенична М. С. Наративна структура роману «Елізабет Костелло» Дж. М. Кутзее // Південний архів (філологічні науки). Вип. 67. Херсон: Херсонський державний університет, 2017. С.74-78.

4. Пшеничная М. С. «Роман о художнике» в постмодернистском литературном дискурсе // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. № 30 (Т.1). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С.77-80.

5. Пшенична М. С. Рецепція творчості Дж. М. Кутзее в сучасному літературознавстві // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації. № 1 (Т.28 (67)). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. С.27-32.

6. Пшеничная М. С. Транстекстуальность и интертекстуальные референции в романе Дж. М. Кутзее «Элизабет Костелло» // East European Scientific Journal. Warsaw, 2018. - #1 (29). Part 2. P.21-26.

7. Пшеничная М. С. Художник как персонаж в романе Дж. М. Кутзее «Художник Петербурга» // *Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки.* № 2. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С.23-30.

АНОТАЦІЯ

Пшенична М. С. «Роман про митця» у творчості Дж. М. Кутзее (на матеріалі романів «Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло»). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2018.

Дисертація присвячена аналізу поетики й проблематики трьох романів («Фо», «Митець Петербурга», «Елізабет Костелло») Дж. М. Кутзее, написаних у різні роки творчості письменника, які ідентифікуються як постмодерністські модифікації роману про митця. Виявлено естетичну доміную й основні елементи змістової форми цього жанрового різновиду: герой-митець, конфлікт між життям і мистецтвом, специфічний хронотоп (три форми часу й простору відповідно), тричастинна сюжетно-композиційна структура, яка складається з життєпису митця, його творів та роздумів про мистецтво. У романі про митця ХХ-ХХІ століття відбуваються зміни самої жанрової форми: зміщення акценту на один складник сюжетно-композиційної структури й тенденція постмодерністської літератури до жанрової конвергенції приводять до утворення нових гібридних форм – модифікацій роману про митця: роману-біографії, роману про роман, роману-есе.

Результатом проведеного комплексного аналізу обраних творів Дж. М. Кутзее є визначення жанрової природи романів «Митець Петербурга», «Фо», «Елізабет Костелло» як постмодерністських модифікацій роману про митця – роману-біографії, роману про роман й роману-есе відповідно – основними характеристиками яких є інтертекстуальність, надмірна «літературність», певна «штучність» й саморефлексивність.

Ключові слова: роман про митця, роман-біографія, роман про роман, роман-есе, інтертекстуальність, транстекстуальність, саморефлексивність.

АННОТАЦИЯ

Пшеничная М. С. «Роман о художнике» в творчестве Дж. М. Кутзее (на материале романов «Фо», «Художник Петербурга», «Элизабет Костелло»). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Черноморский национальный университет имени Петра Могилы, Николаев, 2018.

Диссертация посвящена анализу поэтики и проблематики трех романов («Фо», «Художник Петербурга», «Элизабет Костелло») Дж. М. Кутзее, написанных в разные годы творчества писателя, которые идентифицируются как постмодернистские модификации романа о художнике. Выявлены эстетическая доминанта и основные элементы содержательной формы этой жанровой разновидности: герой-художник, конфликт между Жизнью и Искусством, специфический хронотоп (три формы времени и пространства соответственно), трехчастная сюжетно-композиционная структура, состоящая из жизнеописания художника, его произведений и размышлений об искусстве. В романе о художнике XX-XXI века происходят изменения в самой жанровой форме: смещение акцента на одну составляющую сюжетно-композиционной структуры и тенденция постмодернистской литературы к жанровой конвергенции приводит к образованию новых гибридных форм – модификаций романа о художнике: романа-биографии, романа о романе, романа-эссе.

Результатом проведенного комплексного анализа выбранных произведений Дж. М. Кутзее является определение жанровой природы романов «Художник Петербурга», «Фо», «Элизабет Костелло» как постмодернистских модификаций романа о художнике – романа-биографии, романа о романе и романа-эссе соответственно – основными характеристиками которых является интертекстуальность, чрезмерная «литературность», определенная «искусственность» и саморефлексивность.

Ключевые слова: роман о художнике, роман-биография, роман о романе, роман-эссе, интертекстуальность, транстекстуальность, саморефлексивность.

ABSTRACT

Pshenychna M. S. “The Novel about an Artist” in the Works by J. M. Coetzee (Based on the Novels “Foe”, “The Master of Petersburg” and “Elizabeth Costello”). – Manuscript.

Thesis for a Candidate’s Degree in Philology, Specialty 10.01.04 – Literature of Foreign Countries. – Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2018.

The thesis presents an analysis of poetics and problems of three novels (“Foe”, “The Master of Petersburg”, “Elizabeth Costello”) by J. M. Coetzee which were written in the different creative work periods of the writer and identified as postmodernist modifications of *the novel about an artist*. The aesthetic dominant of *the novel about an artist* has been determined as well as the main elements of intentional form of this genre variety: the main character-artist, the conflict between Life and Art, specific chronotope (three forms of time and space respectively), three-parted plot structure that consists in the life-story of the artist, the work of art and the reasoning about art, the latter becomes the subject of the author’s reflection and self-reflection. According to the critical works about this genre variety, it can be ascertained that *the novel about an artist* usually appears at

the turn of the historical ages, one of which is the Age of Postmodern. In the *novel about an artist* of the 20th-21st centuries the genre form itself has been changed: both, the displacement of an emphasis on the one of components of plot structure and the postmodernist tendency to genre convergence, lead to the formation of new hybrid forms – modifications of *the novel about an artist: a novel-as-biography, a novel about the novel, a novel-essay*. The main features of the postmodern novels about an artist are self-reflexivity that reveals the creative process and intertextuality that appeals to the reader, provoking him/her to active work in getting all meanings out of the novel.

All three modifications of the *novel about an artist* are singled out in J. M. Coetzee's novels ("Foe", "The Master of Petersburg", "Elizabeth Costello") as it is confirmed by the complex analysis of the author's works. "The Master of Petersburg" is a *novel-as-biography*, (a term by P. M. Kendall), because the artist's biography is put on the foreground and the "literary element" is used in the construction of a life-writing, displacing the genuine biography. In this novel the emphasis is transferred from the life-writing to the process of creativity and creation of the "new world". The novel "Foe" is centered on the creative act, namely the process of writing the novel which we are reading. Studying this novel, we have marked out a two-plan structure: 1) narration about the characters (novel of characters); 2) narration about an act of narration (the world of literary creation, the process of creating a "novel of characters") – metastructural level, indicating such a modification as a *novel about the novel*. The boundary between both "worlds" can be transcended only by the author-creator of the text – Susan Burton, the main character in Coetzee's novel. In "Elizabeth Costello" the writer shifts the focus to the reasoning about art in the form of insertable texts (essays), and due to this fact *the novel about an artist* is transformed into *the novel-essay*. The integrity is kept by an interlacing of the novel and essay plans which supplement each other and organize a complicated, combined artistic and philosophical structure of the work.

It has been revealed that the ontological conflict of *the novel about an artist* between Life and Art (Artist and Human, Artist and Society or God) in the novels "Foe", "The Master of Petersburg" and "Elizabeth Costello" by J. M. Coetzee changes under the influence of the concept of "Death of the Author" according to which the impersonal text rather than an independent author becomes the source of the statement. Now the author turns into a scriptor, and the main role is played by the reader, that unites all the possible meanings of the text in the process of reading.

In the postmodernist *novel about an artist*, the characterization of the artist changes: the character acquires the same features that modern world has – unreliability, instability, uncertainty. The character of the artist becomes a quotation, reminiscence, and sometimes even a simulacrum which is the incarnation of a worked copy, a literary stamp. The whole system of images has the nature of artificiality because the characters constantly emphasize their "book" status, accentuating their creativity and falsehood. Instead of focusing on the life

and personality of an artist, in postmodernist novels contemporary writers stress on the creative consciousness of the artist, in which there are metamorphoses that do not depend on the will of the author: the surrounding reality is transformed into the world of art, and reality is perceived as a literary text.

In the analyzed novels the whole system of motifs is presented: the motif of quest, travelling, play and death which are subjected and closely related to the leitmotif of the *novel about an artist* – the motif of creativity / creation. The chronotope of the novels “Foe”, “The Master of Petersburg” and “Elizabeth Costello” has a three-part structure (that is appropriate for the *novel about an artist*), therefore, we can figure out three spheres of the artistic world: the world of characters, discourse of creation (commentary on writing, process of creation / reflection on creativity and writing of works) and the world of eternity (the world of all literature and culture in general).

Each of the works by J. M. Coetzee problematizes the correlation of reality and fiction, and the art-world novel attracts attention to its fictionality, artificiality, which is a manifestation of self-reflexivity. In this work intertextuality (citation, allusion, reminiscence), which has a certain dynamic of growth in the mentioned novels by J. M. Coetzee, is researched in detail as well as the transtextual connections (paratextuality, architextuality, hypertextuality, metatextuality).

Key words: novel about an artist, novel-as-biography, novel about the novel, novel-essay, intertextuality, transtextuality, self-reflexivity.